

ABSTRAKT ROZPRAWY

Katarzyna Ossowska-Kulińska

Przestrzeń Ziemi Świętej w szesnastowiecznych deskrypcjach polskich pielgrzymów

Pierwsze deskrypcje Ziemi Świętej pióra polskich autorów ukazały się w XVI wieku. Należą do nich dzieła: *Terrae sancte et urbis Hierusalem descriptio fratris Anselmi ordinis Minorum de observantia* Anzelma Polaka, itinerarium Jana Tarnowskiego, diariusz Jana Goryńskiego oraz opis podróży do Ziemi Świętej Syrii i Egiptu Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki. Tradycja opisywania bliskowschodniego obszaru jest jednak o wiele starsza, a jej początki datuje się już od połowy II wieku. Okres szczególnego zainteresowania obszarem Palestyny przypadł natomiast na przełom XIV i XV wieku, co miało związek z rozwojem ruchu pielgrzymkowego do Bożego Grobu oraz z coraz większą chęcią eksploracji egzotycznych kierunków. Należy jednak zaznaczyć, że deskrypcje Ziemi Świętej, w tym szczególnie świętego miasta Jerozolimy, były najczęściej uwzględniane w itinerariuszach, które stanowią pokąźną część zachodnioeuropejskiej literatury podróżniczej.

Rozprawa ma na celu zebranie i pogłębienie dotychczasowej wiedzy na temat pierwszych, polskich deskrypcji obszarów Ziemi Świętej, a także ich usytuowanie w zachodnioeuropejskiej tradycji opisywania Palestyny. W pracy przywołano więc informacje historyczne odnoszące się do okoliczności narodzin oraz rozwoju tradycji prezentowania obszaru Palestyny. Głównym zaś przedmiotem zainteresowania w analizie wybranych dzieł pióra Polaków jest sposób prezentowania w nich naturalnej przestrzeni. Inspiracją do obrania wskazanego kierunku badawczego stała się geopoetyka. W jej świetle ważne są przemieszczenia zachodzące pomiędzy przestrzenią geograficzną a twórczością literacką, to znaczy transfery zjawisk – ze świata literackiego do rzeczywistości i na odwrót oraz istnienie w kulturze wyobrażeń przestrzennych konkretnych miejsc, których imagologie są częścią polifonicznych historii konkretnych obszarów.

Próba przeprowadzenia analizy szesnastowiecznych tekstów z uwzględnieniem geopoetycznej perspektywy ewokowała interdyscyplinarne podejście badawcze – w rozprawie wykorzystano w szczególności prace historyczno-geograficzne, geograficzne oraz literaturoznawcze, zaś kluczowe narzędzia metodologiczne podsunęła retoryka.

W dysertacji założono, że deskrypcje obszaru Ziemi Świętej autorstwa Polaków należy rozumieć jako przejawy geografii mentalnej – autorów deskrypcji – zaś ich całą grupę jako wyraz geografii kreacyjnej, która ugruntowała rodzimą „narrację” o obszarze Palestyny oraz stała się narzędziem „aktualizacji” wydarzeń symbolicznych podczas każdorazowego aktu lektury.

W rozprawie przedstawiono bogaty stan badań obejmujący rozdział referujący literaturę przedmiotu (prace poświęcone średniowiecznej kulturze pielgrzymowania do Ziemi Świętej oraz opisywania peregrynacji do Bożego Grobu), a następnie dwa rozdziały o charakterze historycznoliterackim. Jeden z nich poświęcono w całości tradycji zachodnioeuropejskiego pielgrzymowania do Jerozolimy, a także utworom, w których jest opisywany obszar Ziemi Świętej. Drugi natomiast dotyczy historii polskiego pątnictwa oraz opisów peregrynacji odbytych do końca XVI wieku.

W drugiej części pracy oglądowi poddano kartograficzne i retoryczne źródła średniowiecznych wzorów opisywania przestrzeni w literaturze niefikcyjnej – podróżniczej. Kartograficzny i retoryczny model *descriptio regionum*, miały bowiem znaczący wpływ na budowanie wyobrażeń o świecie u późniejszych autorów, a tym samym na tworzone przez nich deskrypcje przestrzeni. Scharakteryzowano cztery modele opisu obszaru Ziemi Świętej: model kartograficzny, chorograficzny, retoryczny oraz model znamieny dla średniowiecznych bedekerów. Pozwoliło to na uchwycenie deskryptywnej formuły – stosowanej niezależnie od przynależności gatunkowej dzieł.

Analityczną część rozprawy inauguruje prezentacja deskrypcji Ziemi Świętej autorstwa Anzelma Polaka. Następnie, w porządku chronologicznym, omawia się relację Tarnowskiego, dziennik Goryńskiego oraz diariusz Radziwiłła Sierotki. W przedstawianiu materiału źródłowego każdorazowo uwzględniono: 1. informacje na temat biografii ich autorów oraz okoliczności podjęcia peregrynacji do Ziemi Świętej; 2. historię recepcji dzieł; 3. analizę literacką skoncentrowaną przede wszystkim na przywoływaniu w utworach naturalnych elementów topograficzno-hydrograficznych oraz kwestię ustalenia przynależności gatunkowej omawianych dzieł i sposobu przypisywania ich do konwencji deskrypcji przestrzeni.

Ostatecznie podjęta w dysertacji próba badawcza pozwoliła: a) ustalić wynikające z osobistych doświadczeń twórców pozaliterackie (pochodzące z relacji człowieka z przestrzenią) impulsy do sporządzenia deskrypcji; b) scharakteryzować oraz zrozumieć sposoby postrzegania przez polskich pielgrzymów bliskowschodniego obszaru. Praca przynosi również odpowiedzi na pytania dotyczące: a) sposobu doświadczania zwiedzanej

przestrzeni (jej naturalnych elementów) przez polskich pielgrzymów; b) charakteru obrazu obszaru Ziemi Świętej wyłaniającego się z deskrypcji; c) poziomu performatywności omawianych tekstów.

W rozprawie dowiedziono, że zachowane do dziś deskrypcje Ziemi Świętej zachodnioeuropejskich, jak i polskich autorów ukazują interesujący proces wzbogacania wyobrażenia tej przestrzeni o elementy odwołujące się do jej naturalnej strony oraz aktualnej sytuacji polityczno-religijnej. Informacje na temat topograficzno-hydrograficznego charakteru krajobrazu pojawiają się we fragmentach prezentujących osobiste doświadczenia i obserwacje podmiotów. Dodatkowo wszystkie dzieła prezentujące obszar Ziemi Świętej, w tym utwory Polaków, są „medium niosącym wyobrażenia miejsc”, „aktualizującą” narracją, a także świadectwem cyrkulacji między przestrzenią geograficzną a literaturą (na gruncie niefikcyjnej literatury podróżniczej).

ABSTRACT

Katarzyna Ossowska-Kulińska

The Holy Land descriptions by Polish authors appeared in 16th century

First descriptions of the Holy Land by Polish authors appeared in 16th century. The following works count among them: *Terrae sancte et urbis Hierusalem descriptio fratris Anselmi ordinis Minorum de observantia* by Anzelm Polak, Jan Tarnowski's itinerary, Jan Goryński's diaries and the description of to journey to the Holy Land, Syria and Egypt by Mikołaj Krzysztof "the Orphan" Radziwiłł. The tradition of describing the Near East is, however, much older, and its beginnings can be tracked to the mid-2nd century. Between 14th and 15th century there was a period of intense interest in the Palestine region, caused by the increased number of pilgrims headed to the Holy Sepulchre and the growing desire to explore exotic destinations. It is important to stress that the descriptions of the Holy Land, and the Holy City of Jerusalem in particular, were the ones most often included in the itineraries, which constitute a lion's share of West European travel literature.

The purpose of this paper is to gather and deepen the hitherto knowledge of the first Polish descriptions of the Holy Land, and also to place them on the map of the West European tradition of describing the Palestine region. Thus, the historical data was evoked in this research to shed light on the circumstances of the birth and growth of the tradition of presenting Palestine in the literature. The main theme in this analysis of chosen works of Polish travelers is the manner in which they present the natural space. This avenue of inquiry is inspired by geopoetics, which proposes the study of shifting dynamics between geographic space and literary work and the transference of phenomena between them – from literary world to reality and vice versa, and the existence of spacial imaginings in culture, whose imagologies are components of polyphonic history of specific regions.

The attempt to analyze 16th century texts with the inclusion of geopoetic perspective called for an interdisciplinary approach to the research – in particular, the paper utilizes works from the fields of literary studies, geography and historical geography, while key methodological tools stem from literary rhetoric.

It the dissertation it was assumed that Polish descriptions of the Holy Land should be understood as the expression of mental geography of the authors, and their entire assemblage – as the manifestation of creational geography, which established native Polish narration about Palestine region and became a medium through which symbolic events were evoked for the readers.

The paper presents a broad spectrum of hitherto research, including a chapter discussing the source literature (works pertaining to medieval culture of pilgrimage to the Holy Land and describing the peregrinations to the Holy Sepulchre), and subsequently two chapters dedicated to the history of literature. One of the latter concerns the tradition of West European pilgrimages to Jerusalem and the literary works which describe the Holy Land region. The second chapter discusses the history of Polish pilgriming and the descriptions of peregrinations up to the end of 16th century.

The second part of the paper studies cartographic and rhetorical sources which constitute the medieval model of describing space in non-fiction works – namely, travel literature. Cartographic or rhetorical model of *descriptio regionum* exerted major influence on the image of the world held by the later authors and, thus, on the descriptions of space they created. Four models of descriptions were identified: cartographic, chorographic, rhetorical and the one characteristic of the medieval guidebooks. It allowed to capture the descriptive formula – used regardless of which genre does the literary work adhere to.

The analytical part of the paper is inaugurated by presenting the description of the Holy Land by Anzelm Polak. Subsequently, the account of Tarnowski, and diaries of Goryński and Radziwiłł “the Orphan” are discussed in chronological order. The source material is presented in such manner to accommodate: 1. Biographical information about the authors and the circumstances of them undertaking the peregrination to the Holy Land; 2. The history of how their works were received; 3. Literary analysis focused on the passages which evoke natural topographic and hydrographic landmarks; determining the genre classification of the sources; and establishing the manner in which they adhere to a specific convention of describing space.

The paper as a whole was an attempt to achieve the following: a) establish the personal, extraliterary impulses (based on individual experiences and deriving from the relationship between the man and the space) which prompted the authors to create the descriptions; b) characterize and understand the variety of perceptions held by Polish pilgrims about the Near East. The dissertation also aspires to address issues regarding: a) the way how the space (and its natural elements in particular) was experienced by Polish pilgrims; b) the

character of the image emerging from the descriptions of the Holy Land; c) the level of performativity of the texts in question.

In the dissertation it is concluded that both Polish and West European descriptions of the Holy Land which survived to this day illustrate an interesting process of enriching the imagining of this space with the mentions of natural landmarks and current political and religious situation. Information about topographic and hydrographic details of the landscape appear in fragments which present personal experiences and observations of the authors. Moreover, all works presenting the Holy Land region, including those by Polish hand, are a “medium to carry the imagining of places” and not only do they constitute an actualizing narration, but also serve as a testimony of a relationship between geographic and literary space (in the field of non-fiction travel literature).